

Capitolul III

RELAȚIA DINTRE DOMNIE ȘI MAREA BOIERIME

DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI–LEA ȘI PÂNĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII–LEA

1. CONTEXTUL REGIONAL EXTERN AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

a. Relațiile Țării Românești cu Imperiul Otoman

În perioada rezervată lucrării, Țara Românească plătea tribut Imperiului otoman, pe baza unor raporturi fundamentate juridic și susținute de practica musulmană, diferite de sistemul de vasalitate al lumii europene. Nu intrăm în amănuntele acestui statut, care a făcut obiectul a numeroase studii, dar amintim că prin el erau respectate legile și obiceiurile locale, cu *“păstrarea domniei de rit creștin, după alegerea prealabilă a candidatului de către țară, din sânul unei familii autohtone, cu drepturi la tron, și confirmarea lui de către padișah; conservarea deplină a drepturilor și libertăților țării, a legilor și credinței, în termeni moderni - autoguvernarea și autoadministrarea, fără nici un amestec otoman”*, precum și *“un regim vamal obișnuit, potrivit taxelor locale pentru mărfurile otomane, care intrau în principat”* și *“un regim preferențial pentru produsele românilor tributari care intrau în teritoriile otomane”*¹, în schimbul loialității față de puterea suzerană. Ca și în cazul suveranității de tip clasic, vasalul era credincios stăpânului său și aliat la politica externă a acestuia, în formula documentelor otomane, prin *prieten prietenilor și dușman dușmanilor*. Dar dacă prevederea fundamentală, alegerea domnului de către țară și reconfirmarea acestuia de către Poartă, a fost respectată în linii mari, cel de-al doilea aspect, cel economic, care inițial a fost liber determinat, a devenit, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în cursul secolului al XVII-lea, treptat, fundamental și opresiv².

¹ Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă, cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 243.

² *Ibidem*, p. 244.

Astfel, dacă până în jurul anilor 1540-1545 a existat o *suzeranitate protectoare*, prin recunoașterea autorității sultanului și protecție, garantată de plata haraciului, după această dată ea devine restrictivă, prin înăsprirea tuturor prevederilor statutului de subordonare până la sfârșitul secolului, ceea ce a determinat ridicarea lui Mihai Viteazul împotriva ei, la cumpăna dintre veacuri.

–*Suzeranitatea protectoare*. Instituită în ultima treime a secolului al XV-lea, suzeranitatea protectoare s-a limitat numai la unele intervenții ale sultanului în probleme de succesiune la tronul Țării Românești, pentru instaurarea unor domni fideli și printr-o creștere moderată a cuantumului haraciului. Preocupat de întărirea autorității în Anatolia, Imperiul otoman “a fost mulțumit cu asigurarea securității hotarului dunărean”³ și nu a fost afectat de subordonarea domnului Țării Românești, în unele momente, Regatului maghiar, atât timp cât haraciul era plătit cu regularitate.

Din punct de vedere economic, de la sfârșitul secolului al XV-lea, boierimea Țării Românești, mai ales cea olteană, a început să-și comercializeze produsele agricole în Imperiul otoman, reușind ca până la începutul sec. al XVI-lea să înlăture concurența săsească și să realizeze o balanță excedentară, obținându-și astfel prosperitatea.

Tulburările dinastice de la începutul secolului al XVI-lea prin luptele dintre Baiazid al II-lea și Selim precum și orientarea celui din urmă, după urcarea sa pe tron, pentru liniștirea și readucerea regiunilor anatoliene sub ascultarea Porții, au afectat în mare măsură situația politică a Țării Românești. Domnul și mai ales aristocrația țării s-au amestecat în aceste conflicte, scindându-se în funcție de interese, așa cum voi arăta mai jos.

Odată cu instaurarea lui Süleyman Kanunî (1520-1566) pe tronul imperiului, politica externă otomană s-a orientat din nou către expansiunea spre centrul Europei prin cucerirea Belgradului (1521), înfrângerea armatei maghiare la Mohács (1526) și asediul Vienei (1529). După ce, în 1533, Imperiul otoman a stabilit cu Regatul Poloniei un statut de non-beligeranță, pentru polonezi o *pacea veșnică*, reiterată de mai multe ori în cursul secolului, singurul oponent a rămas Imperiul romano-german care revendica coroana Ungarei.

³ Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV - XVI*, București, EAR, 1991, p. 31.

“Conduita Porții față de țările române a fost acum subordonată politicii mondiale otomane” care, „a impus, ca o necesitate stringentă instituirea unui control mai strict asupra întregului spațiu românesc, fapt reclamat ...de nevoia anihilării oricărei acțiuni potențiale a țărilor române de solidaritate creștină”⁴. Pentru consolidarea noilor cuceriri europene, sultanul a înăsprit, treptat, termenii subordonării Țării Românești. La prevederile tradiționale ale vasalității tributare, respectate până atunci, după anii patruzeci ai secolului sultanul a instituit un control strict asupra instituției domniei și obligațiilor economico-financiare “covenite după dreptul islamic, comunității musulmane victorioase”⁵ și “s-a trecut de la relații comerciale normale, la comenzi speciale, extraordinare și anuale”⁶. Până în 1545, adică până la instaurarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea Ciobanul crescut și educat la curtea otomană, a fost o perioadă de tranziție.

–*Suzeranitatea restrictivă*. Înconjurată după 1540 la sud și vest de granițele Imperiului otoman și după pierderea Brăilei, transformată în kaza, “datorită poziției sale geo-politice, Țara Românească s-a aflat în cel mai ridicat grad de dependență față de Poartă”⁷, mai ușoară în Moldova și Transilvania.

Cele mai importante aspecte ale înăspririi condițiilor de dependență ale Țării Românești s-au referit la instituirea unui control strict al Porții asupra instituției domniei, împiedicarea marii boierimi de a-și mai alege domnul, obligația domniei de a răspunde pozitiv la cererile sultanului de susținere a conflictelor armate ale Porții, posibilitatea de a-l depune pe domn atunci când nu mai corespundea pretențiilor otomane, de a i se confisca averea sa și bunurile unor boieri considerați dușmani ai domnului sau ai sultanului. În ceea ce privește politica externă, încă din 1531 se interzicea domnilor români să aibă ambasadori în țările vecine, toate contactele diplomatice se făcându-se prin intermediul Înaltei Porți⁸.

Autoritatea domnească a început să se exercite în numele și pe baza puterii suzerane a sultanului care ”își aroga tot mai multe drepturi și-și respecta tot mai puțin

⁴ *Ibidem*, p. 170

⁵ Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în *RdI*, 32, 1979, nr. 9, p. 1734

⁶ *Ibidem*, p. 1757

⁷ Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă*, p. 241.

⁸ Ștefan Andreescu, *Frământări politice în Țara Românească la începutul domniei lui Radu Paisie* în *RdI*, 29, 1976, nr. 3, p. 399.

vechile obligații”⁹. “*Süleyman Magnificul extindea în țările române propria sa noțiune de putere*”¹⁰ exercitându-și protecția asupra Țării Românești.

În ciuda faptului că se afla în plină expansiune și reputea serioase succese diplomatice precum alegerea lui Ștefan Bathory ca rege al Poloniei, tratatele de pace cu Sfântul Imperiu romano-german și Polonia, liniștirea relațiilor cu Veneția și Iranul, criza generală care s-a declanșat în Imperiul otoman după dispariția lui Süleyman Magnificul a acutizat procesul de subordonare și integrare a țărilor române sub forma *monopolului economic otoman*. Raporturile economice s-au modificat treptat prin creșterea obligațiilor țării, mai ales a celor comerciale. S-a instituit interdicția de export în alte direcții, rezervări de produse și zone de aprovizionare pentru anumite instituții otomane. Dreptul de preemțiune s-a exercitat asupra principalelor produse agricole necesare armatei și aprovizionării Constantinopolului, produse interzise a fi exportate în alte regiuni, precum grâul și ovăzul, cornute mari și mici, seu, miere, ceară, unt, pastramă, lână și piei. Produsele furnizate urmau să fie vândute la prețuri fixe, stabilite de Poartă. În unele cazuri, costul produselor achiziționate de otomani nu era achitat, ci scăzut din cuantumul haraciului. Existau apoi produse care se puteau exporta după ce se acopereau cererile otomane – vitele mari – și produsele considerate de Poartă libere la export, precum porcii și vinul care puteau fi comercializate în orice direcție. Acestor condiții împovărătoare, în ultimul sfert al secolului al XVI-lea, i s-a adăugat inflația monetară, prin creșterea prețurilor.

Obligațiile economice față de Poartă ce au acumulat “*deficite ale balanței de plăți acoperite prin destezaurizare, scăderea stocurilor monetare interne*” și “*o situație financiară disperată*” au determinat “*ridicarea la lupta antiotomană din 1594*” care, “*a fost o soluție riscantă din punct de vedere politic, dar rațională din punct de vedere economic*”¹¹. În secolul al XVII-lea, după înfrângerea lui Mihai Viteazul, deși s-a reinstaurat *suzeranitatea restrictivă*, pe fondul anarhiei și corupției din Imperiul otoman, dependența țării față de Poartă a fost mai mult formală. Ea nu a fost în stare să realizeze apărarea Țării Românești pe care a obligat-o să și-o organizeze

⁹ Mihai Maxim, *op .cit.*, p. 245.

¹⁰ Tahsin Gemil, *op .cit.*, p. 42.

¹¹ Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 215-216 și 262—263.

singură și a apelat la domnii munteni să contribuie diplomatic la aplanarea conflictelor cu Polonia și Imperiul romano-german¹².

Exploatarea economică a continuat să afecteze profund situația internă a Țării Românești prin comenzi sporite, iar numirea domnului se făcea din rândul candidaților înrudiți cu foștii domni și tot mai des, dintre pretendenții ce trăiau în mediul grecesc din capitala Imperiului. Domnii erau obligați să-și obțină confirmarea domniei cu plata unei sume anuale și la trei ani, când se duceau la Poartă să sărute poala sultanului, trebuiau să participe la expedițiile organizate de otomani în zonele învecinate, să trimită cai pentru oștire, să execute lucrări de reparație la poduri și cetăți, să aprovizioneze armata cu *zaharea*¹³. Împuterniciții domnului la Poartă, *capuchehaele*, garantau și răspundeau de actele domnului.

Totuși, așa cum remarca istoricul relațiilor româno–otomane pentru această perioadă, Mihai Maxim, “*Faptul că prea puținele majorări de haraci (numai 3 din cele 8–9 pe care le știm) nu sînt legate de schimbări privind scaunul domnesc dovedește că dacă boierimea moldo–munteană ar fi fost mai unită și dacă sistemul de succesiune la tron ar fi fost mai riguros reglementat, atunci presiunea și bunul plac al Porții,...n–ar fi găsit acel teren favorabil de manifestare...în fixarea obligațiilor materiale ale acestora...*”¹⁴.

Domnul în mîna căruia, teoretic, continua să fie concentrată puterea își pierde o mare parte din prerogativele domniei, preluate de elita țării, prin instaurarea *regimului oligarhic boieresc*.

¹² Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 661.

¹³ Ștefan Ștefănescu, *Istoria Românilor. De la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu*, București, Editura Universității, 1996, p. 48.

¹⁴ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 1741.